

## BEVEZETÉS

Az emberiség történetében a Népszövetség volt az első kísérlet arra, hogy egyetemes akarattal szervezetet hozzanak létre a világbéke megőrzése érdekében. A szövetség azonban tizenhat évvel megalakulása után olyan próbák elé érkezett, amelyet képtelen volt átlépni. Bár elméletben egészen 1946-ig létezett, a „*Népszövetség igazi halála nem 1939-ben vagy akár 1945-ben, hanem már 1935 decemberében bekövetkezett*” — írta Taylor angol történész, amikor a második világháború okait fejtegető könyvében az olasz—etióp konfliktusról szóló fejezethez érkezett.<sup>1</sup> A Népszövetség, vagy ahogy akkor a magyar közélet gyakrabban nevezte, a Nemzetek Szövetsége „kimúlásának” okait már a kortársak bőségesen fejtegették, mára pedig szinte kisebb könyvtáryi szakirodalom áll rendelkezésre.<sup>2</sup> Magyar nyelven azonban Ormos Mária monográfiáján kívül *nincs* szakirodalma a problémának.<sup>3</sup> Dokumentumgyűjteményünkkel e hiányt szeretnénk némiképp pótolni azért, hogy a konfliktus négy dimenziójára világítsunk rá: (1) a népszövetségi eljárásra és a közben zajló titkos diplomáciára, (2) Magyarország álláspontjára, (3) a baloldalon bekövetkezett meghasonlásra és (4) arra, hogy miként látták a kortársak a kollektív biztonság jövőjét. Az alábbiakban csak nagy vonalakban ismertetjük a dokumentumokat, a részletek az egyes források lábjegyzeteiben találhatóak.

Az első részben három dokumentumot közlünk. Az 1895—1896-os olasz—etióp háborút<sup>4</sup> lezáró addisz ababai béke (1. dokumentum), az 1928-as barátsági szerződés (2. dokumentum) és az 1934-es olasz katonai memorandum (3. dokumentum) összefoglalásunk szerves részét képezik, amelyek az előzményekre világítanak rá.

A második fejezet a diplomáciai iratok közül mutat be néhányat. Az első az un. Ötös Bizottság jelentését tartalmazza. A konfliktusban ez volt az első javaslatétel a probléma békés megoldására, amely nemzetközi felügyelet alá helyezte volna Etiópiát (4. dokumentum). Olaszország ezt — elsősorban gyarmatai biztonságára hivatkozva — elutasította (5.

<sup>1</sup> A. J. P. Taylor: *A második világháború okai*. Bp., 1998. p. 124. Innen kölcsönöztük kötetünk címét.

<sup>2</sup> Az olasz—etióp konfliktus hivatalos (népszövetségi) dokumentumai önmagukban több ezer oldalt tesznek ki, s akkor még nem szóltunk a titkos iratokról, naplókról, memoárokról, stb. Szerény válogatásunkban ehhez mérten igyekeztünk minél átfogóbb képet adni a konfliktusról.

<sup>3</sup> Ormos Mária: *Háború Etiópia földjén*. Bp., 1970. Az ismeretterjesztő irodalomból megemlítjük Gárdos Miklós cikksorozatát: *A „kaland”*. In: Magyarország, 1990. 46. sz. p. 12. és *Tűske és türelem*. uott. 1990. 47. sz. p. 12.

<sup>4</sup> Több, mint fél éves háborúról van szó, amelynek döntő csatája az olaszok aduai veresége volt 1896. március 1-én.

dokumentum) az etióp uralkodó, Hailé Szelasszié pedig némi kikötéssel ugyan, de elfogadta (6. dokumentum). Minthogy azonban csak az egyik fél támogatta a javaslatot, a népszövetségi békeltető eljárás folytatódott. E procedúra befejezése előtt, 1935. október 2-án az olasz csapatok átlépték az etióp határt, amellyel Olaszország megsértette a Népszövetség alapszerződésének 12. cikkelyét.<sup>5</sup> Következésképp a Népszövetségnek eljárást kellett indítania Olaszország ellen a 16. cikkely értelmében.<sup>6</sup> A szankciókról 1935. október 9-én szavaztak az egyes tagállamok. Olaszország képviselője, Pompeo Aloisi báró igen határozatosan próbált érvelni a szankciók bevezetése ellen, rámutatva és megkérdőjelezve, hogy miért éppen Olaszország az, amely ellen első ízben alkalmaz szankciókat a szövetség. Aloisi ismét az olasz gyarmatok védelmével, azaz preventív háborúval érvel: „nem töröljük el a háborút, hanem helyettesítjük” (7. dokumentum). A szankciókat azonban az államok túlnyomó része megszavazta, csak Albánia, Ausztria és Magyarország tartózkodott. A részleges gazdasági embargó életbe léptetésének időpontjául 1935. október 18-át tűzték ki. Egy héttel korábban az olasz diplomácia még megkísérelte „jobb belátásra téríteni” a tagállamokat azért, hogy jegyzékben mutattott rá a szankciók esetleges káros következményeire, nem elsősorban Olaszországra, hanem a szankciókat alkalmazó államokra nézve (8. dokumentum).<sup>7</sup> 1935. decemberében elakadt az olasz támadás. Ráadásul időközben annyira elmérgesedett az angol—olasz viszony, hogy küszöbön

<sup>5</sup> 12. cikkely: A Szövetség összes tagjai megállapodnak abban, hogy a közöttük esetleg felmerülő vitás kérdéseket, amelyek szakadáshoz vezethetnek választott bírósági vagy bírósági eljárás, vagy pedig a Tanács vizsgálata alá bocsátják. Megegyeznek továbbá abban, hogy semmi esetre sem kezdenek háborút előbb, mint három hónappal a választott bíróság döntése vagy a bíróság ítélete vagy a Tanács jelentése után. In: Mengele Ferenc: *A Népszövetség jogi és politikai rendszere*. Bp., 1927. p. 379.

<sup>6</sup> 16. cikkely: Ha a Szövetség valamelyik tagja a 12., 13. és 15. cikkeken foglalt megállapodások ellenére a döntést háború útján keresi, ezt a tagot ipso facto olyannak kell tekinteni, mintha háborús cselekményt követett volna el a Szövetség valamennyi tagja ellen. Ez utóbbiak kötelezik magukat, hogy az ilyen Állammal minden kereskedelmi és pénzügyi összeköttetést haladéktalanul megszakítanak, saját állampolgáraik és a szerződésszegő Állam polgárai között minden érintkezést betiltanak. [...] A Szövetség tagjai megegyeznek továbbá abban is, hogy az e cikk alapján megvalósítandó pénzügyi és gazdasági intézkedésekben egymást kölcsönösen támogatni fogják. In: Mengele *i. m.* pp. 381—382.

<sup>7</sup> Itália népessége a világgazdaság jelentős piacát alkotta. A szankciókat Nagy-Britannia vagy Franciaország nyomására megszavazó tagállamok mindegyike pontosan felmérte, mit veszíthet, ha igennel szavaz. Így aztán jelentős részüik csak jóval 1935. november 18. után vagy egyáltalán nem ratifikálta a Genfben megszavazott szankciókat.

állt egy földközi-tengeri háború kitörése. Ebben a helyzetben jött létre egy brit—francia titkos javaslat, amelyet leginkább „Hoare—Laval-tervezet”-ként ismer a szakirodalom, minthogy a két külügyminiszter egyeztette a javaslatokat. Valójában egy táviratról van szó, amelyet Sir Robert Vansittart, brit külügyi államtitkár küldött a római brit nagykövetnek azzal az utasítással, hogy ismeresse az elképzelést Mussolinivel. Az elképzelés gyakorlatilag Etiópia kétharmadát olasz kézre juttatta volna (9. dokumentum). Mussolininek azonban nem maradt ideje válaszolni, mert a titkos javaslat kitudódott, és a nemzetközi felháborodás előbb Samuel Hoare-t, majd Pierre Laval-t söpörte el a brit, ill. francia külügyminisztérium éléről.

A dokumentumgyűjtemény harmadik részében elsőként a szankciókkal kapcsolatos hivatalos magyar állásfoglalást ismertetjük. A Magyar Országos Levéltárban három szövegváltozat is rendelkezésre áll, ám a végleges verziónak elveszett a vége. A lényegét azonban tartalmazza: Magyarország elsősorban azért nem élhet gazdasági retorziókkal Olaszországgal szemben, mert ez alapjaiban rázná meg a magyar gazdaságot (10. dokumentum). Ezt követően elsőként Herczeg Ferenc szólalt meg a magyar sajtóban. Herczeg, aki a korszak talán legnépszerűbb magyar írója volt, ráadásul a Magyar Revíziós Liga elnöke, elutasítja a hivatalos érvelést, és a kérdést morális alapra helyezi. Szerinte, minthogy Olaszország az egyetlen, amely Magyarország revíziós törekvéseit támogatja, „*erkölcsi lehetetlenség*” lett volna a szankciók támogatása (11. dokumentum). Herczeg cikkét megjelentették franciául, angolul, olaszul és németül is, és Európa nagyvárosaiban terjesztették. Az erkölcsi politizálástól idegenkedő nyugati közvélemény lesújtó reakciói nem is maradtak el. Talán éppen ezért érezte úgy gróf Bethlen István, a korábbi miniszterelnök, hogy új, immár *politikai* érvekkel is szükséges alátámasztani a magyar álláspontot.<sup>8</sup> Bethlen részletesen kifejti, hogy nézete szerint a Népszövetség hibázott: nem szankciókra lett volna szükség, hanem az Alapokmány 19. cikkelyének alkalmazására, amely lehetővé teszi a határok módosítását, amennyiben ez a béke megőrzését szolgálja.<sup>9</sup> Márpedig Bethlen szerint időről-időre szükség van a szerződésck (beleértve a határszerződéseket is) felülvizsgálatára, mert „*a világ (...) nem statikus, hanem evolúciónak van alávetve, (...) a dinamikus erők játékának bizonyos teret kell adni*”. Bethlen ezzel politikai párhuzamot von Olaszország etiópiai és Magyarország revíziós törekvései között,

<sup>8</sup> Ez is megjelent angolul, a *Dambian Review* 1935. novemberi számában.

<sup>9</sup> 19. cikkely: A Közgyűlés időnként felhívhatja a Szövetség tagjait az alkalmazhatatlanná vált szerződéseknél és olyan nemzetközi állapotoknak újabb megvizsgálására, amelyeknek fennmaradása a világbékét veszélyeztetné. In: Mengele *i. m.* p. 382.

sérelmezve, hogy a 19. cikkelyt a Népszövetség sohasem alkalmazta, sőt mereven elzárkózik attól (12. dokumentum).

Gyűjteményünk talán legizgalmasabb része a III. fejezet. Ebben neves írók és politikusok álláspontját szedtük csokorba, amely híven tükrözi, milyen elkeseredett, ám olykor komikus vitát folytattak egymással az egyik, vagy másik oldalon álló felek. Elsőként a neves angol író, George Bernard Shaw Olaszország mellett kiálló cikkét közöljük. Érdekessége, hogy bár az angol közvélemény és politika túlnyomóan Etiópia pártját fogta, az író mégis ellenkező álláspontra helyezkedett, és írásában sajátosan keveredik a rasszizmus, a rasszizmus elutasítása és az európai civilizáció védelme (13. dokumentum). A következő dokumentum a korabeli csehszlovák miniszterelnök, Edvard Beneš egy beszámolója, amelyet a csehszlovák külügyi bizottságban tartott. Válogatásunkba azért került be, mert nem csupán Csehszlovákia, hanem általában véve a Kisantant államainak magatartását is bemutatja (14. dokumentum). Egyfelől rákényszerültek, hogy elsősorban francia nyomásra megszavazzák a szankciókat, másfelől azonban rettegetek attól a nagyon is jogos félelemtől, hogy mindez majd Olaszországot Németország karjaiba kergeti. Nemzetközi szinten ez egyben azt is jelentette (és jelenti!), hogy a világbéke és Európa békéjének az érdekei nem mindig esnek egybe. A következő forrás valójában egy egyetemi előadás szövege, amelyet az akkor amerikai emigrációban élő Jászi Oszkár mondott el (15. dokumentum). Jászi véleménye szerint a Népszövetség működésképtelen, elsősorban azért, mert hiányzik a tagok közti együttműködés, pontosabban, mert a tagállamok nagy része még mindig úgy gondolja, hogy a nemzeti érdek és a nemzetközi együttműködés összeegyeztethetetlen. Hiába rendelkezik az Alapokmány akár kötelező jelleggel bármely kérdésről, ha hiányzik a megvalósításhoz való akarat. Ez egyszerre vád a szankciókban részt nem vevő államok és a szankciókat „félgőzzel” megszavazó országok ellen.<sup>10</sup> A szovjet külügyi népbiztos, Makszim Litvinov is megszólalt az ügyben (16. dokumentum). Genfben elmondott beszédében kísértetiesen hasonló nézeteket fejt ki, mint Jászi Oszkár. Mindketten úgy látják, hogy bár a Népszövetség alulmaradt, és nem tudott érvényt szerezni akaratának, ez nem jelenti a szervezet végét, hanem cilenkezőleg, talán ezáltal erősödhet meg. Litvinov leszögezi, hogy a Népszövetséget át kell alakítani: egyfelől kötelezővé kell tenni a szankciókban való részvételt, másfelől meg kell szüntetni a szervezet Európa-centrikusságát. Az ezt követő négy írás a neves író, Ignotus és a

---

<sup>10</sup> A szankciók ugyanis nem tartalmazták azt a két lépést, amivel Olaszországot valóban meg lehetett volna bénítani: nem terjedtek ki sem az olajra, sem a Szuezi-csatorna elzárására.

sajnos méltatlanul keveset emlegetett Csécsy Imre vitáját tartalmazza.<sup>11</sup> Előbb Ignotus jelentette meg cikkét, amelyben ismerteti az olasz—etióp konfliktusra vonatkozó — általa baloldalinak tartott! — nézeteit. Ignotus sajátos fogalmat alkotott („gyarmatszocializmus”), hogy igazolja Olaszország szerinte teljesen jogos lépését. Nézete szerint a baloldal nagyot hibázott, amikor Etiópia (vagyis egy monarchia!) oldalára állt, és mindez csak azért történhetett meg, mert a nemzetközi baloldali mozgalmakat túlzó pacifista „lelki nyomorékok” uralják (17. dokumentum). Csécsy Imre válaszában rendkívül precíz okfejtését adja annak, amiben Ignotus tévedett. Ellátárolja magát attól, hogy gyarmatszerzés és szocializmus összeegyeztethetőek lennének, sőt kimondja: „*Ime, ez a fasizmus. Nemcsak korporációs rendszer, államtotalitás elmélete, fekete ing vagy barna ing, római köszöntés, miegyéb, hanem mindezekben felül s legelső sorban: háború*”. Elutasítja, hogy kár volt a baloldalinak és a Népszövetségnek „belekevernie” magát a vitába, mert 20. századi, humanus erkölcsű ember nem nézhet tétlenül semmilyen agressziót — akkor sem, ha végül vereséget szenved (18. dokumentum). Ignotus újabb cikkében (magát továbbra is baloldalinak és demokratának tartva) tovább ostromozza a Népszövetséget (amely szerinte pacifista, ezért baloldali szervezet), Bethlen fentebb ismertetett érveléséhez hasonlóan kijelentve, hogy a legfőbb hiba a népszövetségi Alapszerződés „gépies” alkalmazása volt, amelynek cikkei egyáltalán „nem illettek erre az esetre” (19. dokumentum). Csécsy válasza most sem késett. Rámutat, hogy hiba Olaszország indítékai mögött bármiféle eszmét keresni: „*Nem ismerem el (...) a civilizáció jogát ahhoz, hogy gyilkoljon*.” Elutasítja, hogy a népszövetségi egyezményeket mindig egy-egy aktuális ügy szerint kellene alakítani: „*az egyénítésnek itt nincs helye. Hitler is «egyént», mikor főképp a zsidókat üldözi s a bolsevikiek is «egyéntettek», mikor csak a többi osztályt irtották ki. Általában mindenki «egyént», aki azt szeretné bizonyítani, hogy az általános törvény pont őrá nem vonatkozik*” (20. dokumentum).

Kötetünk utolsó részében néhány etióp vonatkozású dokumentumot közlünk. Ezek közül az első az etióp uralkodó drámai beszéde a Népszövetség közgyűlése előtt, az olasz hódítás befejezése (1936. május 5.) után. Hailé Szelasszié nem csupán Etiópiáról beszélt, hanem helyesen vonva le a következtetéseket, kijelentette: „*úgy döntöttem, hogy eljövök és magam teszek tanubizonyosságot a népek ellen elkövetett bűnök ellen, és figyelmeztetem Európát arra a sorsra, amely reá vár, ha fejet hajt a kész tények előtt. (...) A kollektív biztonságról és magáról a Nemzetek Szövetségének a létéről van szó*” (21. dokumentum). A következő forrás a londoni emigráns etióp kormány tiltakozása az ellen, hogy az egyes államok

<sup>11</sup> Csécsy és Ignotus életrajzi adatait ld. első közölt írásának lábjegyzetében.

elismerjék az olasz hódítást (22. dokumentum). Németországot követően Ausztria és Magyarország tette meg ezt elsőként. Az utolsó dokumentum jóval a konfliktus után, 1951-ben keletkezett abból az alkalomból, hogy Etiópia és Olaszország helyreállította a diplomáciai kapcsolatokat. Azért válogattuk be gyűjteményünkbe, hogy rávilágítsunk Hailé Szelasszié gondolkodásmódjára az olasz—etióp konfliktussal kapcsolatban, amikor kijelenti, hogy „mindig tudatában voltunk annak, hogy Olaszország népe éppen úgy a fasiszta önkény áldozata volt” (23. dokumentum).

Egyes dokumentumokat terjedelmi korlátok miatt rövidítve közlünk, ez azonban nem befolyásolja a források tartalmi lényegét. A hiányzó részeket (...) -vel jelöltük.

A szerkesztő köszönetét fejezi ki a lektorok és a fordítók áldozatos munkájáért. Végül a bevezetés végén álljon itt egy vers, amelyet Arnold J. Toynbee, neves angol történész írt, s amelyben költői eszközökkel szinte az egész problémakört sikerült összefoglalnia:<sup>12</sup>

### SÍRVERS ETIÓPOKNAK ÉS EURÓPAIAKNAK

*Ím ezek ős-vadsorban, meztelenül, de vitézen,  
nem rettegve Arész szörnyeteg eszközeit  
állották a veszélyt; szépen harcolva merültek  
mind Hadészbe alá, férfiasan, szabadon!  
És mi, nagyok, büszkék, okosak? — Mivelünk is a sors épp  
ily ktnok keserű tzei közt nyeleti  
majd a halált. Nem hősi halált — mert ily adományhoz  
nem juttatja soha Isten az esküszegőt.*

---

<sup>12</sup> Századunk, 1936. p. 225. Illyés Gyula fordítása.